

66
14-69

Д. ШАЙЗАКОВА

ШАХСТА ЙУНАЛТИРИЛГАН
ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА ЗАМОНАВИЙ
УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ, КИМЁ
ФАНЛАРИНИ УҚИТИШ МАЗМУНИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

ТОШКЕНТ

66
11-69

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

Д. ШАЙЗАКОВА

ШАХСГА ЙўНАЛТИРИЛГАН ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ВА ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ,
КИМЁ ФАНЛАРИНИ ўҚИТИШ МАЗМУНИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

1561

(Касб-хунар коллежлари мисолида)

(Монография)

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI SHIRCHIQ
DAVLAT PEDAOGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI SHIRCHIQ
DAVLAT PEDAOGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

ТОШКЕНТ – 2018

УЎК: 37.037.1:373.3 (072)
КБК 66.3 (5Ў)
Ш-69

Ш-69

Д.Шайзакова. Шахста йўналтирилган технологиялар ва замонавий усуллардан фойдаланиб, кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш. (Касб-хунар коллежлари мисолида) // Монография. –Т.: «Fan va technology», 2018, 232 бет.

ISBN 978-9943-11-745-7

Ушбу монографияда шахсни шакллантирувчи омиллар, уларнинг мазмун ва моҳияти (шахста йўналтирилган ёндашув ҳамда таълим, ўқитиш, технологиялар); кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштиришда шахста йўналтирилган технологиялар ва замонавий усуллар, коллежларда кимё фанларини ўқитиш мазмунини ўрганиш методикасининг ўзига хос жиҳатлари, ўқитишда шахста йўналтирилган ёндашув муаммолари, технологияларни амалга ошириш бўйича таълим турлари, замонавий усуллар; замонавий дарсларни ташкил этиш, дарснинг шахста йўналтирилганлигининг психологик-педагогик хarakterистикалари, ўқувчиларнинг индивидуал қобилиятларини ривож-ланштириш, улардан кимё фанларида фойдаланиш юзасидан намунавий дарс-нишланмалари; кимё фанини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш самарадорли-гини аниқлаш бўйича таъриба-синов ишларини ташхис ва таҳлил этиш, дарснинг педагогик таҳлили ва назорати, педагогик таъриба-синов натижа-ларининг таҳлили, таъриба-синов ишларини ташкил этиш ва ўтказиш методикаси, шахста йўналтирилган технологиялар ва замонавий усуллардан фойдаланиб, кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш бўйича ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар ҳақида сўз юритилган.

Мазкур монография узлуксиз таълим тизимининг барча бўғинларида фаолият кўрсатаётган педагоглар, илмий тадқиқотчилар фойдаланиши учун муължалланган.

Таъризчилар:

К.Ғиёсов – “Математика, физика ва кимё” кафедраси доценти;
М.Тожиёв – п.ф.д., проф.;
А.Мавлянов – ф.м.ф.н., доц.

Монография Тошкент давлат аграр университетининг илмий Кенгашининг 2017 йил 27 декабрдаги қарорига асосан нашр этилди.

ISBN 978-9943-11-745-7

КИРИШ

Дрессерга мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Таълим жараёнини янги ўқитиш технологиялари ва замонавий фаол усулларни қўллаш орқали ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш, мустакил қарор қабул қилиш, янги билимларни мустакил эгаллаш қобилиятини ривожлантиришга эришиш мумкин. Чунки, бугунги кунда фикр мустакил фикрлаш қобилиятига эга бўлган шахсга ўз муаммоларини ўзи мустакил ҳал қила олади ва ҳаётда ўз қарорига эга бўлади. Бундай қобилият эса таълим муассасаларида шакллантирилади.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов таълимнинг демократик жамиятда болалар, умуман, ҳар бир инсон эркин фикрлайдиган этиб тарбияланади. Агар болалар эркин фикрлашни ўрганмаса, берилган таълим самараси паст бўлиши муқаррар. Албатта, билим керак. Аммо билим ўз йўлига. Мустакил фикрлаш ҳам қатта бойликдир” [1]. Ҳазирги пайтда республикада кимё факультетларида таълим мутахассислар тайёрлаш сифати ва самарадорлигини оши-риш борисидан кўпроқ педагогик изланишлар олиб борилмоқда. Уларнинг аксариятида педагог олимлар, амалиётчи ва тадқиқотчи-ларнинг аниқ-ўқибори ўқитиш мақсади ва унинг натижаларига эришишга, таълимни технологиялаштириш орқали сифатли ўқи-тишни ташкил этишга, шунингдек, фанларни ўқитиш мазмунини такомиллаштиришга йўналтирилган ўқитиш технологиялари ва замонавий усулларини ишлаб чиқиш ва уларни таълим-тарбия жараёнига жорий этишга қаратилган.

“Таълим тўғрисида”ги [2] қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” [3]ни ҳаётга таъбиқ этиш борисидан амалга оши-рилётган ишлар ўз навбатида ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида, жумладан, касб-хунар коллежларида ўқувчилар-нинг касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш учун ўқитиш технологиялари ва усулларидан фойдаланиб ўқув-тарбия жараёнини самарадорлиги ва сифатини ошириш талабларини қўймоқда.

Бугунги кунда республикамызда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар замонавий ўқитиш асосини қайта англаш ҳамда унинг мавжудлигининг янги мазмунини излаш зарурлигини кўрсатмоқда.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича "Ҳаракатлар стратегияси" да белгиланган вазифаларни амалга ошириш, меҳнат бозорининг талабларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш, таълим сифатини баҳолашнинг ҳалқаро стандартларини жорий этиш, бу соҳада илм-фан ютуқларини амалиётга татбиқ этишнинг самарали механизмларини яратиш орқали ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимини тубдан ислох қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти 2017 йил 18 майда "Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимини янада ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш бўйича Республика комиссиясини тузиш тўғрисида"ги № Ф-4941-сонли Фармойишига кўра, ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимини ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш бўйича белгиланган вазифалар ичида [4]:

– ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш ва ўқувчиларнинг маънавий дунё-қароши шаклланишини танқидий ўрганиб чиқиш, ўқувчиларнинг билим олиш, касб-хунар ўрганишга бўлган қизиқишларининг сусайиб бориши, давоматнинг пасайиши каби ҳолатларни таҳлил қилган ҳолда педагогик жараёнга янги усулларни жорий қилиш;

– ўқитувчи ва ишлаб чиқариш таълими усталарининг касбий салоҳияти ва педагогик маҳоратини ошириш, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологиялари, хорижий тилларни ўзлаштиришни кундалик вазифасига айлантирадиган янги механизмни яратиш вазифаларини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда, янги таълим концепцияларини педагогик излаш ва ишлаб чиқишга қизиқиш кескин ошди.

Кўпроқ амалиётчи-ўқитувчилар шахсга йўналтирилган ёндашуш, шахсга йўналтирилган таълим, шахсга йўналтирилган ўқитиш, шахсга йўналтирилган технологияларга экспериментал-тажриба сифатида мурожаат қилишмоқда. Лекин мазкур педагогик тушунчаларнинг моҳияти ва мазмунини чуқур англамаган ҳолда ҳаракат қилишмоқда.

Шахсга йўналтирилган ўқитиш терминининг ўзи замонавий ўқитишнинг сўз бойлигига пухта кириб келди. Маълум даражада педагогик маданиятнинг кўпайиши, кўпинча педагогикага кириб келган инновацион ёндашуш, табақалаштирилган ўқитиш тушунчаларини амалга ошириш имконини яратди [5].

Аммо бу қундан далolat берадики, ўқитувчи ва педагоглар, уларни томонидан яхши ўзлаштирилган ўқитишни инди-видуализириш усулларини, амалиётда шахсни ривожлантиришнинг усул ва методлари, ҳар бир ўқувчининг индивидуаллиги ва талабларини ҳамда унинг билиш жараёнларини ҳисобга олишдан кўрақ олиштирилган бўлишмоқда.

Таълим жараёни шахсга йўналтирилган характерга эга бўлиши ҳамда билиш фаолияти самарали бўлиши учун куйи-дагиларга алоҳида эътиборни қаратиш лозим:

– педагогик жараённинг бош мақсади сифатида ўқувчи шахсини шакллантириш ва тақдорланмаслигини ривожлантиришни асос қилиш;

– ўқитувчи ўқувчиларнинг субъект таърибасини аниқ қилиш ва уларнинг билиш стратегияларини аниқлаб, ёритиб бериш;

– ўқувчиларнинг билиш фаолиятини шакллантиришда уларнинг эркин танлашига имкон бериш;

– ўқувчиларнинг билиш фаолиятини самарали шакллантиришда уларнинг таъминини учун шахсга йўналтирилган дарснинг аниқ стратегиясини қўллаш.

– ўқувчиларнинг мустақиллик, эркинлик, ташаббускорлик, ишбилморийлик каби компетентлигини ривожлантиришда шахсни шакллантириш омилига, турли муаммоларга қарама-қарши, ўз талабларини саклаш билан ҳар доим етарли даражада аҳамият берилиб келинган. Бугунги меҳнат бозорини ташаббускор ва мустақил касбий маҳоратли мутахассислар энг керакли ва талаб қилинган. Бу ўз навабатида ўрта махсус, касб-хунар таълими учун долзарб масала эканлигини кўрсатади.

– ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этишда шахсга йўналтирилган ёндашуш, уларни объект сифатида эмас, балки ўқув фаолиятининг индивидуал таълим траекториясини яратувчи объект сифатида қабул қилади. Мазкур таълим траекторияси, ўқувчининг шахсий қобилияти, эҳтиёжлари ва қизиқишларини ҳисобга олиш ҳолда яратилади.

Ўтказилган дастлабки ўрганишлар шунки кўрсатдики, бугунги кунда касб-хунар коллежларида кимё фани одағдагидек анъанавий таълим технологиялари асосида ўқитилиб келинмоқда. Бугунги кунда мазкур коллежлар ўқувчиларига кимё фанидан таълим беришда кинор, янги технология ва замонавий усулларни излаб топши ва улардан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Лекин уларда кимё фанини ўқитиш, унинг мазмунини такомиллаштиришда қатор камчиликлар, жумладан, ўқувчиларда замонавий билим, кўникма ва малакаларнинг етарли эмаслиги, дарслар кинор таълим технология ва усуллари асосида ташкил этилмаётганлиги, ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик бугунги кун талаблари асосида тўлиқ йўлга қўйилмаганлиги, ўқувчиларнинг билиш фаолияти билим ва кўникмаларни репродуктив даражада ўзлаштиришга қаратилганлиги, мустақил фикрлашга йўналтирилмаётганлиги каби муаммоларни бартараф этиш долзарб бўлиб қолмоқда.

Ҳозирги давр талаби эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда касб-хунар коллежларида кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб бориш зарурлигини тақозо этмоқда.

Демак, тадқиқот муаммосининг долзарблигига асос бўлувчи қуйидаги жиҳатлар мавжуд: касб-хунар коллежларида кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштиришга бағишланган тадқиқотнинг бугунги кун талаблари асосида олиб борилмаганлиги; мазкур муаммони тадқиқ этиш заруратининг мавжудлиги.

Кимё фанини ўқитишнинг таҳлили, бу жараёнда яна қуйидаги муаммолар борлигини ҳам кўрсатди: узлуксиз таълим тизими турлари ўртасида узвийликнинг йўқлиги; кимё ўқитувчисининг фаоллиги дарс жараёни мазмунидан орқада қолаётганлиги; ўқувчиларда мустақил фикрлашнинг етишмаслиги; уларнинг билим, кўникма ва малакаларни егаллаш даражаси пастлиги; кимё ўқитувчисининг дарс жараёнида замонавий таълим технологиялардан фойдаланиш учун зарур бўлган методик билим, кўникма ва малакаларни егаллашларига эътиборнинг сустлиги ва бошқалар.

Кимё фанидан дарс жараёнини максалда мувофиқ ташкил этиш ҳамда ўқитувчи ва ўқитувчиларнинг юқорида қайд этилган камчиликларини бартараф этиш учун қуйидаги вазибаларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблаймиз:

Ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш ва демократлаштириш;
дарс жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ҳам-корликли ташкил этиш ва бошқариш;

Ўқитишда замонавий таълим жумладан, шахсга йўналтирилган технология ва замонавий усуллардан уйғун равишда фойдаланиш орқали дарс самарадорлигини ошириш;
мустақил ишлаш асосида ўқувчиларнинг мустақил фикрлашнинг шакллантириш;

уларнинг қизиқиш ва қобилиятларини инобатга олган ҳолда дарс жараёнини индивидуаллаштирилган ва табақалаштирилган бўлишининг илмий-усулбий асосларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш зарур.

Қурамадаги таҳлиллар, ҳозирги даврда касб-хунар коллежларида кимё фанидан ўқув машғулотларини давр талаблари асосида ташкил этиш ва ўқитиш асосий вазифалардан эканлигини ҳамда бундан кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади ва танланган мазмуннинг долзарблигини аниқлайди.

Ушбу тадқиқот ишида узлуксиз таълим тизимининг мақсад ва аниқлиги, касбий йўналтирилганликни назарда тутган ҳолда касб-хунар коллежларида кимё фанини ўқитиш мазмунини янгилаш, ўқитишнинг самарали технология ва усулларидан методик тизим сифатида фойдаланиш, ўқувчилар ўқув-билув фаолиятини максалда мувофиқ, педагогик ва ахборот технологиялари талаблари асосида ташкил этиш ҳамда бошқариш орқали шахсга йўналтирилган технологиялар ва замонавий усуллар асосида кимё фанини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш ғояси назарда тутилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, тадқиқотнинг асосий муаммоси кимё фанларини ўқитиш жараёнида касб-хунар коллежлари олдидagi буржумаларни амалга ошириш, таълим тизимини ислох қилишнинг асосий йўналишлари ва тамойиллари, талабларини ҳисобга олган ҳолда кимё фанларини ўқитиш мазмунини такомиллаштириш йўллари аниқлаш, унинг самарадорлигини ошириш мақсадида шахсга йўналтирилган технологиялар ва замонавий усуллардан фойдаланишнинг методик асослари, мазмунини, усулларини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётда